

nove knjige

pegaz '84

Piše: Gordana Đilas

Knjiga pesama *Gorana Stankovića* »*Lik i pozadina*« počinje, a i završava, jednim lažno-naivnim govorom, oslobođenim ironije u humoru. To joj daje ton groteskno-tužnog.

Loše bi bilo reći da se ona bavi određenim temama, jer poput fotografskog objektiva, želja joj je da »snimi« određene isečke stvarnosti. U skladu s ovim, naslov knjige srećno je izabran. Pesnik prepoznaje sebe na fotografiji koju posmatra. Time se nagoveštava mogućnost da će i sam biti predmet sopstvenog posmatranja. Fotografija pri tom omogućava da sopstvena slika bude objektivna, te nudeći opis, ne nudi, u stvari, ništa. Sve bitno ostaje skriveno, po sopstvenoj intenciji, jer upravo ovim nebitnim, vidljivim i pojavnim oblicima življenja teži da se zaokupi ova poetika. Čuvajući se pri tom »Velike Olupine Objašnjenja« i onog *zašto*. Njega ne interesuje *zašto*. To što ponekad izmakne dobro je ne samo zbog toga što bi ovaj poetsko-mimikrijski metod ostao nedorečen i neizveden, već i zato što otvara nove aspekte posmatranja te objektivizacije.

Pesmom »Gradska biblioteka« subjekt se izdaje kao neko ko će to bespredmetno bitisanje (koje opravdava jer mu u svim slučajevima pripada) da ovekoveči i potvrdi time što mu vraća strah od smrti. Pevanje u kojem »kasno je i moramo poći/ono što nas čeka tvrdo je i moćno/i čekanjem ćemo ga samo/osnažiti«, možemo dovesti u vezu sa stihovima i atributima erotsko muškog (»tvrdoća, šamar, drskost bez granica, prisvajanje«) i doći do Tanatosa. Završavajući knjigu bajkolikom naracijom, naivno dečjim stihovima kako »napolju sija sunce proleće je ptice cvrkuću«, zatvara krug, svoju priču koju ne može ispričati do kraja. Iako ona ima tenziju da bude ispričana u jednom toku i da istrgnuta iz svog prirodnog prostora/jezika osvedoči samu sebe. Dakle, sve ispočetka.

»Prostori. Materije« Svetlane Gajinov knjiga je koja ima čvrstu i zgusnutu strukturu. Pesme su ujednačenog kvaliteta, nema padova karakterističnih (u tolikoj meri) za prve pokušaje organizovanja pesama u veću celinu. Kada bi se ova knjiga vizuelno predstavljala, u njoj bi vidno učešće zauzelo »rastopljeno olovo« (*Početak predela*), »razloženo jezgro« (*Krug, crno*) itd. Ničeg smisleno konkretnog, nema upliva stvarnosti,

njene objektivizacije, elemenata civilizacijske agresivnosti, neotudivosti od nje; za razliku od ostalih zbirki ove edicije (izuzimajući »Stilus« M. Stojičića).

»Opravljanje« za takvu vrstu govora nalazimo u pesnikinjinom strahu od ruže (*Predeo V*), tj. u strahu od naracije »što se nekad ispoljava u vidu ruže« (*Naracija*). U ovom slučaju bi naracija (da li s pravom?) bila strah od konkretizacije, lirčnosti, ispovednog, intimnog, smislenog, pa i vrednosnog određenja. Samim tim je uslovljena i tematska organizacija ovih pesama u dva ciklusa. Prvi (*Predeli*) precizan je i jasan. Drugi (*Prostori*,

nog sentimentalizma i afektacije (*Sentimentalna naricaljka, Kako se osećam, Malo sam zakasnila smrti, draga...*).

Izraz je afektiran, mašta osujećena, neispisana, neusklađena, nepoetizovana, puna velikih reči, čudnih sintagmi (»Ti si diplomirani muškarac«, »izgubiti večnost na autobuskoj stanici«, »obući ogromne građanske pantalone«).

Stih je jednostran, ogoljen, maksimalno sužen, rečenica izlomljena, što samo po sebi ne znači ništa, ali u ovom slučaju ostavlja utisak nervoze, brzopletosti, lepršavosti. Doseška, kojom obično završava pesmu, uglavnom je neuspela.

Najzanimljivija knjiga ove edicije je »Stilus« Milenka Stojičića. Oslobođena sažetog izraza, svih nanosa šture aforističnosti, ova pomalo epski razvučena, izuzetno retorična poezija, bavi se svojim jezikom, vraćajući ga tako na pijedestal umetnosti, i vraćajući mu snagu metafore. Stilus u tom slučaju, osim pisalike, ima i funkciju obeležavanja jezika samog, nečega iz čega jezik izvire. Intencija je autora da progovori u dosluhu sa jezičkom književnom tradicijom, te ponovo afirmiše reči koje su davno izašle iz upotrebe (književne i svakodnevnice). Ovde je autor išao u svom nastojanju do kraja. U nastojanju koje to nije, jer da li zbog mekoće svojstvene već njegovom »prirodnom« govoru, osećamo taj jezik kao integralni činilac same njegove (autorove) prirode? To su reči za čijim značenjem moramo ponekad posegnuti za rečnikom; turcizmi, stari oblici genitiva, rusizmi, participi davno zaboravljeni i gotovo zabranjeni u srpskohrvatskom jeziku (»strijela pitajuća«), lepi i zaboravljeni pridevi (»svijetli samoglasnik«, uz to i gotovo ljubavnički odnos prema jeziku: »sunašće/slovo«, »strast samoglasnika«), prijatni spojevi narodnih izraza, poslovičnog govora (»gorda čeljad, oko runolisno, uzor djevojka, gdje mlade nije, tu kuća u zemlju propada«).

Pesnik tako postaje kaligraf, prepisivač, i uspeva da zadrži smernost onih na koje se ugleda, poštovanje, ali i slast/slabost prema jeziku. U skladu s opštom intencijom na planu jezika je i forma soneta, ali izvedena na jednom površinskom planu, jer na sonet podseća većina pesama u ovoj knjizi, i sistemi strofa su organizovani upravo na tom principu (4+4+3+3). Ako bismo tako shvatili i čitavu poetiku, onda bi ova knjiga ostala tamo gde svakako ne želi pripadati (Puki kaligrafski spis). Tu zamku autor uspeva da nadvlada, ali ostajući u duhu (prividno ili ne) načina mišljenja, sistema jezika kojim je zaokupljen (apokaliptične vizije sveta, rođenje kao pad u život, elementi narodnog shvatanja života – usuda...)

Poezija kao »protok informacija« *Nebojše Raičevića* (knjiga »Govorite li fortiran«) bavi se svetom kao sistemom informacija. Upravo nasiljem otuđenog sveta na otuđeni svet (»najlepše se osećam u sistemu loto, ti nisi ničija mašina za uživanje«). U tom slučaju se i sam akt pisanja javlja kao nasilje nad papirom (»bela površina/crna slova zapisa/koliko je sati (pogledaj i reci)/moja agresivna volja menja izgled papira«). Međutim, takva vrsta informacije ostaje nebitna, nevažna i otuđena za sve ostale, osim za onoga ko je odašilje.

Imitirajući (poezijom) takvu vrstu informacije, pesnik zapada u čorso-

kak. Veliki broj stihova tako ostaje upravo na razini šture informacije o određenom vremenu (»filozofija teologija izopačenost molitva/vera sofizam obožavanje... žena porodica jutarnja kafa«). Otuđen intelekt nije u mogućnosti da smisleno ili emotivno poveže odgovarajuće paralele, te od datog sistema načini priču, sliku ili tok. Pri tom se insistira na paralelnosti zbivanja, podrazumevaju se iskustva savremenih antropologa (autor sa sopstvenom paralelnom stvarnošću komunicira telefonom!). Na taj način lirski subjekt se udvostručava i objektivna, stvaran i otuđen – on je poput svih ostalih (»mašine su dobre i poslušne«), najgori kakav može biti – ravnodušan. I pomalo samoludničan.

Svaki ciklus (pesma) deluje kao zasebna celina. I same pesme su posebno strofički organizovane, svaka za sebe. Ponekad je forma jedina osnova po kojoj se mogu vezati.

Knjiga u celini ostavlja utisak nezavršenosti, neorganizovanosti, bez neke smislenije jedinice. Ostaju tako pokatkad (izuzev središnjeg dela knjige) informacije koje je izbacio pokvorni kompjuter u želji da »ozdravi«.

slimo elaković: »filozofija kao kritika društva«, »logos«, split, 1984

piše: lazar vrkatlić

Obrada jedne od najznačajnijih i najkontroverznijih struja (marksističkog) mišljenja mora počivati i na znatnom filozofskom talentu autora. Sama upućenost u ogromni broj tekstova nije garancija uspešne obrade. Veliki materijal, čak, može biti smetnja prilazu temeljnim idejama i nazorima škole. Elaković je navedenu opasnost izbegao reducirajući Frankfurtsku školu na samo tri autora: Horkheimera, Adorna i Marcusea. Redukcija ima svoje opravdanje, ali je nepravdna i nefunkcionalna. Nepravdna jer su izostavljeni izuzetno značajni mislioci kao W. Benjamin, E. Fromm, F. Pollock, F. Borkenau, L. Lowenthal, G. Meyer, F. Neumann, K. A. Wittfogel... a nefunkcionalna jer se putem redukcije ne mogu objasniti ni mnogi značajni stavovi isforsirani tri autora. Elakovića knjiga je, ipak, studija o Adornu, Horkheimeru i Marcuseu, a ne studija o frankfurtovcima, iako su prisutne brojne generalizacije.

Svoju studiju Elaković započinje periodizacijom Frankfurtske škole, na:

a) tridesete godine (»reafirmacija novog materijalizma kao uma emancipacije i proletarijata, uz istovremeno istrajavanje tradicionalnih filozofskih smišljenja«),

b) četrdesete i pedesete godine (»borba za socijalizam na planu kulture, ali istovremeno napuštanje programa filozofsko-politekonomske kritike društvene reprodukcije i »pomak« prema kritici kulture, te osobito ka svojevrsnoj filozofiji povijesti«),

c) šezdesete godine (»ponovni »uzlet« osnovnih programskih intencija iz tridesetih godina« i »daljna regresija i bijeg u tradicionalnu filozofiju, gnozeologiju, »naturontologiju« i filozofiju historije«).

Period tridesetih godina obrađen je kroz iščitavanje Horkheimerovih i Marcuseovih ranih spisa. Horkheimerovi programski spisi bili su najborbeniji i najoptimističniji tekstovi napisani u okviru škole. Aktualizacija Marxovih zahteva bila je osnovna karakteristika tih spisa. Elaković smatra da je tih godina »Horkheimerova strategijska linija spojiti teoriju i praksu na taj način što će se vitalno naslijeđe 've-like' filozofije organski prožeti sa suvremenim materijalističkim 'sadržajem', što u današnjem vremenu razvijenih proizvodnih snaga znači dokidanje ekonomske bijede i ostalih formi bijednog života; ili obratno, u pozitivnom predznaku, stvaranje umnog porotka 'asocijacije slobodnih ljudi' posredstvom proleterske emancipacije« (str. 31). Rani Marcuse, iako posve različitih misaonih izvorišta, 1937. u spisu »Filozofija i kritička teorija« (spis pisan kao prilog diskusiji o Horkheimerovom programskom tekstu »Tradicionalna i kritička teorija«) izražava potpunu saglasnost sa Horkheimerom. No, Marcuseov put do »Filozofije i kritičke teorije« nije bio linearan. Krajem dvadesetih godina, pod snažnim utjecajem »Bitka i vremena«, Marcuse pokušava smestiti svoje mišljenje između Marxa i Heideggera. Pojava Marxovih ranih radova i nezadovoljstvo Heideggerovim ispražnjenim pojmovima, dovode Marcusea u vode Marxa i kritičke teorije. No, Heideggerov uticaj nije posve nestao, prepoznatljiv je u kasnijem shvatanju tehnike. Elaković je vrlo efektno i odmereno prikazao dvojbe i razvoj ranog Marcusea.

Cetdesete i pedesete godine su vreme određenog napuštanja namera i dometa »borbenog« perioda Frankfurtske škole. Okretanje kritici ideologije, kulture i nauke je primetno. Prisutna je određena nepovesnost analiza. Sve je to prezentno u najznačajnijem tekstu tih godina: »Dijalektici prosvetiteljstva«. Elakovićeva ocena ovog dela je vrlo efektna: »Očigledno je u **Dijalektici prosvetiteljstva** napuštanje analitičko-historijske paradigme u kojoj se razotkriva modernitet kao u suštini vladavinsko-razmjenski odnos, čiji su derivati totalitarna društva današnjice i dominirajući oblici ideologije i kulture. Paradigma je sažeta u stavu da je prosvetiteljstvo nužno palo u mit, da drugačije nije moglo ni biti, kada je igra s umom, tj. njegova 'travestija' u instrumentalni razum već bila odigrana u pra-vremenu borbe za samoodržanje. Um je već tada bio ugraviran kao **Herschafft** (vladavina, gospodstvo – L. V.), jer je u svom iskonu aporetičan« (str. 103). Kategorija Merschaffta ima posve nepovesni predložak i, po Elakoviću (i ne samo njemu), stoji u bliskoj vezi sa Nietzscheovom kategorijom **volje za moć**. Nietzsche je odista uticao na autore »Dijalektike prosvetiteljstva«, što je Adorno i priznao. No, nije Nietzsche jedini vanmarksistički inspirator Adorna i Horkheimera. Bliska veza postoji i sa judeizmom i mladohegelovcima. Ma koliko utjecaji bili jaki, u njima se ipak ne mogu iscrepiti bogatstvo i dvojbe takvog dela kao što je »Dijalektika prosvetiteljstva«. Elaković razloge ambivalentnog karaktera rada Adorna i Horkheimera (kao i Marcusea) vidi u dvojnomo položaju jevrejskog levičarskog intelektualca u Nemačkoj, kao i u emigraciji u Americi (zemlji »sprege nauke i tlačenja«). »Dijalektiku prosvetiteljstva« karakteriše rezignacija pro-

šarana utopijom. Zahtev za socijalnim zahvatima zamenjen je filozofskim promišljanjem kulture i tradicije. Okretanje samo filozofiji isprovocirano je i spoljnim faktorom. Naime, nemisaoni i antifilozofski »oficijalni« marksizam je prosto prisiljavao frankfurtovce da istaknu filozofiju u prvi plan. A gubljenje socijalne dimenzije njihovih promišljanja blisko je povezano sa odvojenošću od radničkog pokreta i svakog organizovanog delovanja. Pozicija nezavisnog intelektualca nudi veliku slobodu, ali ume izvršiti i destruktivni uticaj na delo. No, nije se to desilo samo Adornu i Horkheimeru, navedimo najmarkantniji primer: Korsch. Svi navedeni razlozi nose svoj udeo u rezignaciji »Dijalektike prosvetiteljstva«, rezignaciji koje se Horkheimer više nikad nije oslobodio.

Marcuse čini sličan otklon od borbenog perioda. Naime, on prebacuje

РЕЧНИК СРПСКО ХРВАТКОГА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

težište s kritike političke ekonomije na neekonomske dimenzije i, na kraju, na tehniku. Čovek jedne dimenzije je delo koje navedenu ocenu u potpunosti dokazuje. Elaković je u oceni tog izuzetnog Marcuseovog dela bespoštedno istrajavao i tvrdio o ambivalentnom karakteru frankfurtske škole: »I kritika tehnologije kao ideologije u čijoj osnovi, kako se pokazuje, stoji ontološko, filozofsko-an-tropološko i filozofsko-historijsko polazište frankfurtskih mislilaca, reflektira u biti ambivalentnu prirodu ovog mišljenja: revitalizaciju i dalji razvoj filozofske dimenzije Marcuseovog mišljenja, ali, istovremeno, i istraživanje tradicionalnih filozofskih stremljenja u njezinom krilu, perpetuiranje hegelizma i neohegelovstva, te Heideggerova uticaja« (str. 120).

Poslednji period rada tri najveća mislioca Frankfurtske škole u ovoj studiji je vrlo štro obrađen. O kasnom Horkheimeru nema ni reči, kao ni o kasnom Marcuseu. Nedopustivo je zaobići rad i delo H. Marcusea u poslednjoj deceniji njegovog delovanja. Elaković je iz tog perioda obradio samo »Negativnu dijalektiku«, i to, pre svega, Adornovu kritiku Heideggera. Zbog navedenog zanemarivanja kasnih Horkheimera i (naročito) Marcusea, ova studija se čini nedorečenom.

Nedorečenost teksta je vidljiva i u pomenutoj redukciji Frankfurtske škole na samo tri autora. A od ta tri autora, Marcuse biva vrlo neambiciozno obrađen, ispod potrebnog nivoa strogosti. Elakovićeva razmišljanja o Adornu takođe ima infomativni karakter, dok je jedino Horkheimer zadovoljavajuće obrađen. (A Horkheimer je, po našem mišljenju, znatno ispod nivoa razmišljanja druge dvojice.) Elakovićev rad svakako zaoštrava za srodnim tekstovima Schimmdta, Rusconija i Jaya, ali ima i svojih vrednosti. One su markantne: stilsko i jezičko doslednost i oprez-

nost u razmišljanju. Naime, Simo Elaković u ovoj svojoj knjizi nije napisao nijednu problematičnu ili neargumentovanu tezu. Ta konvencionalnost stila i razmišljanja daju delu školski karakter. Tu je Elakovićeva dobra strana i šansa: napisao je delo koje može biti uporabivo u svakoj studiji Frankfurtske škole.

slobodan zečević: »srpske narodne igre«,

»vuk karadžić« i etnografski muzej, beograd, 1983.

píše: bojan jovanović

Proučavanje folklor, odnosno igara, uz istraživanje narodnih običaja i verovanja, čini jednu od najdominantnijih oblasti Zečevićevog višegodišnjeg naučnog rada. Od svoje prve knjige »Elementi naše mitologije u narodnim obrednim igrama« (1973), preko niza posebnih članaka posvećenih razmatranju narodnih igara sa područja Srbije, do svoje poslednje, za života objavljene knjige »Kult mrtvih u Srba« (1982), Slobodan Zečević je problematiku narodnih igara nastojao da sagleda u širem kontekstu naše tradicionalne kulture i u neposrednoj povezanosti sa ostalim činocima narodnog života. U tom smislu se i za autorovu poslednju, posthumno objavljenu knjigu može reći da predstavlja svojevrsnu sintezu njegovih prethodnih proučavanja porekla i razvoja naših narodnih igara.

Budući da narodne igre označavaju vrlo širok spektar srodnih aktivnosti, Zečević je predmet svojih proučavanja ograničio na **orske**, odnosno na igre u kolu ili oru, koje predstavljaju najrasprostranjeniji i najomiljeniji vid naše igračke tradicije. U dosadašnjim proučavanjima ovih igara – u radovima Tihomira Đorđevića, Ljubice i Danice Janković i Olivere Mladenović – ostvareni su značajni rezultati na planu njihovog prikupljanja i sistematizovanja, ali je njihov etnološki i antropološki aspekt ostao nedovoljno istražen. Nastojeći da ispunu ovu prazninu, Zečević je sa posebnom pažnjom pristupio analizi unutrašnjeg sadržaja igara i činilaca njihovog formiranja i kulturnog razvoja.

Etnološko istraživanje srpskih narodnih igara Zečević započinje rekonstrukcijom njihovih početaka, ukazujući posebno na one podsticajne i razvojne faktore koji su presudno uticali na formiranje dominantnih etnokoreoloških područja. Konfiguracija reljefa, međusobni uticaji zatečenog i novodolaznog stanovništva, kao i potonji istorijski i kulturni procesi od dolaska Srba na Balkan, bili su presudni za stvaranje poznatih pet etnokoreoloških celina. Svako od ovih područja obeleženo je određenim karakteristikama: panonsko odlikuje ravničarski način igranja sitnim, lakim i prizemnim koracima, središnje područje – u stvari, prelazno od ravničarskog ka planinskom – karakteriše igra blago opuštenog tela, dok se dinarsko područje odlikuje planinskim načinom igranja celim stopalom, sitnim korakom i krutim i nefleksibilnim kolemanom. U južnom etnokoreološkom području dominira lovačko-stočarski

način igranja širokih pokreta i držanja za pojas, sa mestimično jako izraženim orijentalnim uticajem. Poslednja, peta etnokoreološka celina prostire se u onom delu istočne Srbije koji gravitira timočkom basenu. Narodne igre ovog područja karakterišu sitni koraci malih poskoka i bočnih pomeranja. Zavisno od izraženosti pojedinih elemenata, određeni igrački idiomi mogu se dovesti u vezu sa davnim, arhaiskim nasleđem ili kulturom baštinom relativno novijeg vremena.

Izvoru narodna igra u Srbiji vezana je prvenstveno za seosku sredinu. Iz tradicionalnog folklor razvile su se i igre u urbanim centrima, usaglašene sa duhom nove gradske kulture. Različiti nazivi za pojedina varoška kola ukazuju na određene kulturne uticaje, odnosno na preuzimanje izvesnih igračkih oblika. Tako je, na primer, arhivski podatak o prvoj gradskoj igri u Srbiji iz vremena Miloša Obrenovića vrlo značajan izvor za utvrđivanje njenog porekla, ali i relevantan prilog osvetljavanju procesa međusobnog kulturnog uticaja stanovništva Balkanskog poluostrva. Podatak je vezan za igru »Kokonica«, koja predstavlja srbiziran naziv poznate grčke igre »Kokona Mariola«. Međutim, ova igra je i rumunizirana od strane vlaških Roma i preoblikovana u elegantniju i stilizovaniju igru pod nazivom »Kokonejšta«, koja se pod imenom »Kukunješa« i danas sreće u pojedinim selima.

Konstatujući da je govorno – muzička veza jedna od najznačajnijih karakteristika srpskog folklor, Zečević je posebnu pažnju u svojoj knjizi posvetio i razmatranju morfologije igara i relacije muzike i igre. Od svojih prvobitnih oblika do umetničkih formi, narodna igra je prešla vrlo dug razvojni put. U fondu srpskih narodnih igara obredne igre su nesumnjivo najstarije sinkretističke tvorevine ove vrste. Obojene i izvesnim paganskim obeležjem, narodne obredne igre predstavljaju i značajan izvor za proučavanje magijskih komponenti pojedinih tradicionalnih obreda. Na osnovu očuvanih tragova u pojedinim tradicionalnim obredima moguće je, kako je to Zečević dokazao još u svojoj prvoj knjizi, rekonstruisati izvesne predstave paganske mitologije. Ukazujući na njihove vrlo bitne magijsko-obredne momente, autor »Srpskih narodnih igara« je u ovoj knjizi argumentovano potvrdio da se i sama suština ovih igara ne može adekvatno proučiti ukoliko se one izdvoje iz svog prvobitnog konteksta.

Dominantna morfološka karakteristika kola, izražena u uspostavljanju međusobnih veza i prožimanja, čini se bitnom i za razumevanje njegovog magijskog značenja, vezanog za sticanje ili prenošenje neobične duhovne snage. Upravo se u magijskom cilju i ogleda razlika između obrednih igara vezanih za interes šire zajednice (kao što su koledarske, lazarike, kraljice, dodole, igre o pokladama i o lvan-danu) i igara povodom značajnih događaja u životu pojedinca, rođenja, inicijacija, svadbe i smrti. Dok je osnovna svrha pravih bila postizanje plodnosti, pri čemu je izražena komponenta igara bila i erotika, cilj drugih igara, koje se morfološki nisu ni po čemu međusobno razlikovale, bio je vezan prvenstveno za sticanje novog socijalnog statusa i uvođenje pojedinca u novi kult.

Sagledavajući etnološki aspekt srpskih narodnih igara, Slobodan Ze-